

Máchovy Prózy v České knižnici

Karel Hynek Mácha: *Prózy*. Edd. Zdeněk Hrbata a Martin Procházka. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2008. 477 stran.

Vydání výboru z Máchových próz a deníků v ediční řadě České knižnice na sebe nechalo čekat až do roku 2008, ačkoli bylo Miroslavem Červenkou avizováno již v roce 2002. Červenka pro stejnojmennou edici uspořádal Máchovy *Básně* (1997, 2002) a do příprav svazku prozaického výboru aktivně vstupoval ještě v posledních měsících svého života – jak ostatně vděčně připomínají editoři svazku, Zdeněk Hrbata a Martin Procházka. Součástí pořádacího týmu výše zmíněných odborníků byli také Michal Charypar, autor komentáře „K textologickým sporům o Máchovo dílo“, a Martin Stluka, jenž text připravoval edičně a napsal ediční poznámku.

Uspořádat výbor z Máchova díla představuje úkol velmi náročný a je pro každý badatelský tým samo o sobě velkou výzvou, jakkoli by se mohlo zdát, že „cestičku“ k Máchovu dílu již prošlapaly poslední vědecké edice *Spisů Karla Hynka Máchy* I–III, vydané v Knihovně klasiků (Praha, SNKLHU, resp. Odeon 1959, 1961 a 1979) péčí editorů Karla Janského, Karla Dvořáka a Rudolfa Skřečka. Máchovské bádání se však za posledních třicet let nezastavilo; z rozsáhlejších prací připomeňme např. podnětný sborník *Prostor Máchova díla* (1986), editovaný Pavlem Vašákem, jehož *Literární pouť Karla Hynka Máchy* (1982, 2004) je zcela nepostradatelnou pomůckou při pochopení Máchy v dobovém literárním kontextu a jehož textologické práce podstatným způsobem přispěly k projasnění sporů o Máchovy autografy, dále monografii Vladimíra Štěpánka *Karel Hynek Mácha* (1984) či v neposlední řadě zahraniční sborník *Karel Hynek Mácha. Die tschechische Romantik im europäischen Kontext* (2000), připravený Hertou Schmidovou z postupimské slavistiky.

Vydání v České knižnici nese název *Prózy*. Při seznámení s obsahem svazku však čtenář zjistí, že výbor kromě Máchových prozaických textů obsahuje rovněž ukázky z dopisů, záznamy z Máchových cest (ze *Zápisníku*), *Deník na cestě do Itálie* a také *Deník z roku 1835*, a to včetně dešifrovaných intimních záznamů, s nimiž byla veřejnost oficiálně seznámena až po roce 1989. Editoři se v případě *Deníku z roku 1835* opírají o edici Miloše Pohorského *Intimní Karel Hynek Mácha* (1993) a v různočtení přihlížejí i k nejnovější edici Pavla Vašáka, vydané v nakladatelství Akropolis pod názvem *Šifrovaný deník Karla Hynka Máchy* (2007) spolu s dalšími dokumenty a svědectvími, z nichž lze rekonstruovat literární a společenský zápas o šifrovaný deník, a to jak veřejný (Jakobson, Nezval), tak ryze soukromý (ukázky z korespondence Janský – Jakobson). Máchovy dopisy a deníky, jež mají autochtonní povahu a dokumentují fascinující autorovo vypjaté bipolární vnímání světa i sebe sama, se ocitají v blízkosti fabulované prózy, ba jsou do ní – kompozicí a pojmenováním svazku – přímo

integrovány. Samotné prolnutí literárního a dokumentárního materiálu je vítaným oživením Máchy pro současného laického čtenáře, který by bez odborné motivace zřejmě sotva sáhnul po vydání deníků, zápisů a dopisů v té podobě, jak byly zveřejněny ve třetím svazku *Spisů* (1979). Vzhledem k povaze vybraných textů a rozdílné představě o jejich adresátovi by bylo dle mého na místě jiné pojmenování svazku – např. *Prózy, dopisy, deníky*. Byla-li „základním kritériem pro výběr textů jejich umělecká hodnota nebo estetická reprezentativnost“ (s. 277), jak se praví v komentáři, jsou obě tato kritéria minimálně v případě intimních pasáží deníku poněkud sporná, byť odtud editoři vytěžili cenné interpretační postřehy. Kontrast mezi atmosférou nešifrovaných a šifrovaných záznamů je evidentní a Máchovo pragmatické, nepoetické zaznamenání intimity šokuje svou syrovostí. Přesto v obou typech záznamů můžeme vysledovat obdobného společného jmenovatele: nesmírnou Máchovu ctižádost za jeden den mnoho dokázat – stihnout číst, být v divadle, účastnit se vlastneckého života, společensky se vyžít, také se milovat s Lori a o všem si pořizovat detailní, časově přesně určené záznamy. Z hlediska textologického se jeví jako podstatně přesnější přepis Vašákův (nikoli Pohorského), protože vychází z originálu, respektuje původní způsob záznamu zprava doleva a také opravuje chyby, kterých se přepisovatelé dopouštěli. Pro čtení je však Vašákův přepis namáhavější, neumožňuje rychlé odhalení významu šifrovaného textu, a to jsou vlastnosti, které by současného čtenáře, mnohdy bažícího po literární senzaci, mohly spíše odradit než zaujmout.

Pořadí vybraných textů sleduje pravděpodobný ediční záměr interpretovat Máchovo prozaické dílo prizmatem romantického poutnictví a putování. Svazek začíná prózou *Poutník*, pak následují prózy *Návrat*, *Pouť krkonošská* a *Rozbroj světů*. Před další Máchovy literární prózy (*Obrazy ze života mého*, *Zlomky historických povídek*, *Křivoklad*, *Cikáni*) jsou vloženy vybrané zlomky ze *Záznamníku*, záznamy z cest, deníky a ukázky dopisů. Kompozice svazku tudíž s tématem poutnictví plně koresponduje a náležitě je vystihuje. Zvolené kompoziční řešení je výrazem promyšlené koncepce, do níž se v tom nejlepším promítly odborné zkušenosti a erudice autorského týmu. Tento úhel pohledu je dále funkčně rozvíjen v dílčích interpretacích („Komentáře k jednotlivým textům“; s. 294–466). Z. Hrbata a M. Procházka usouvztažňují Máchovy prozaické texty nejen k vlastnímu Máchovu dílu, nýbrž svou interpretaci inovativně obohacují o srovnávací hledisko, jež uplatnili rovněž ve svých dřívějších odborných pracích (*Romantismus a romantismy*; *Romantismus a Čechy* ad.). Zasažením Máchovy tvorby do jinojazyčného kontextu široce pojatých diskurzů dobové kultury (zejména francouzské, anglické, zčásti i německé) vystupuje Mácha do popředí jako romantik evropského rozměru, jenž si – řečeno s J. Mukařovským – „originálním způsobem osvojil vícero prvků »obecného majetku« romantismu“.

Máchovu prózu editoři umísťují „z hlediska významového dění i poetiky“ (s. 279) mezi dílo Waltra Scotta a Novalisovo pojetí „románu jakožto synte-

tického žánru, jehož cílem je naplnit nejširší možnosti romantické tvorby“ (s. 279–280). V souvislosti s Máchovým evropanstvím se v komentářích zdůrazňuje nejen význam evropských velikánů (Byrona, Mickiewicze, Chateaubrianda, Huga ad.), ale i konvenční a triviální literární produkce, v neposlední řadě i dobové žurnalistiky. Vedle autorů francouzského černého románu, anglického gotického románu a sentimentální povídky německé (uváděn je Ernst von Houwald, na s. 305 neúplně a nepřesně jako „Erns Houvald“) by si v komentářích zaslouhovála větší pozornost v českých zemích recipovaná německojazyčná produkce (tvorba českých Němců, recepce jiných literatur prostřednictvím německých překladů, recepce německých časopisů Máchou a jeho současníky) a především kontext české literatury, do něhož Mácha plně náležel. Přirozeně se editoři zmiňují i o české produkci, ani by nebylo možné ji opominout. Avšak místy se zdá, jako by Máchova tvorba byla provázanější s jinými literaturami než s literaturou českou, ba jako by se Mácha od obrozenecké literatury ironickým gestem distancoval. V komentáři k *Návratu* je např. řeč o tom, že „spojení »věrný syn a bratr náš« bylo totiž později použito parodicky v dedikační básni k Máji“ (s. 298). Jako o parodii se o dedikační básni vyjadřoval i A. Vyskočil či R. Jacobson ad. Jiří Rambousek v časopise *Českolipsko literární* (1980) se v návaznosti na Felixe Vodičku pokusil prokázat mylnost těchto úvah. Podle něho Mácha dedikační básni nesledoval zřetel parodický, nýbrž spíše satirický, ergo kontrastní vůči básni *Máj*. Čelakovského *Společnou píseň* parodoval později Havlíček, jehož postoj k vlasti byl naprosto odlišný od Máchova.

Bádání posledních let ukazuje, jak velký význam mají pro interpretaci Máchova díla dobové literární časopisy, a to jak české, tak německé, stejně tak i dobová dramatická produkce původní i přeložená. Editoři svazku kladou velmi podnětným způsobem důraz na evropský literární a filozofický diskurz a ukazují přesvědčivě Máchovo místo v něm. Vedle tohoto Máchova evropanství je neméně důležité i podchycení nejrůznějších podob dobové literárnosti (časopisy, čítanky, antologie, vydání děl starší české literatury, ale stejně tak i události divadelní, výtvarné a hudební), s nimiž Mácha a jeho současníci přicházeli v dané době zcela přirozeně do styku a vstřebávali je do své poetiky.

Z. Hrbata a M. Procházka se přihlašují ke *Spisům* Karla Hynka Máchy z Knihovny klasiků (viz výše). Ačkoli nevyužívají všech textologických a faktografických poznatků, usilují o to vysvětlivky „doplnit, rozšířit nebo i korigovat – jednoduše proto, že se od dob tohoto stěžejního vydání Máchových děl proměnil kulturní kontext, objevily se nové souvislosti, zatímco jiné, u nichž editoři *Spisů* nepocítovali nutnost vysvětlovat (např. jazyková stránka, kulturně-historické realie textů), se vytratily“ (s. 281). I když editoři opakovaně uvádějí, že charakter jejich vydání Máchy je čtenářský, že svazek není kritickou edicí, s erudicí jim vlastní prokazují ve svých komentářích schopnost zasazovat Máchovo dílo do nových kulturně-historických souvislostí. Na několika místech však narážíme na nepřesnosti; některé z nich se vyskytují i ve *Spisech*, ale byly následně v odborných publikacích korigovány. V souladu se

Spisy editoři uvádějí, že měl Mácha při návštěvě Bezdězu dvaadvacet let: „Roku 1832 navštívil jsem Bezděz, byl jsem tenkrát 21letý, – chtěl jsem říci 20letý [Máchovi bylo ve skutečnosti dvaadvacet let], ale ach! – člověk žije, den za dnem mizí, a než se nadá, pláče po zašlém letě“ (s. 328). Máchovi však bylo dvacet jedna let, protože si o cestě pořídil 20.–21. srpna 1833 záznam do *Zápisníku* (cestu pravděpodobně uskutečnil začátkem srpna). Dvacet dva let mu bylo až v listopadu. Tuto nepřesnost (a řadu dalších omylů) odhalil a korigoval brněnský literární historik Jaromír Wágner, na jehož knižní publikace o Máchovi autoři v jiných souvislostech odkazují, neregistrují však zásadní Wágnerovy studie „Máchovské omyly“, „Máchovské omyly II“ (*Českolipsko literární* 1984, 1991). K Máchově větě z *Deníku* „vyhrožoval pelikánem“ uvádějí editoři ve vysvětlivkách bez bližšího objasnění, že „mohlo jít o nástroj na trhání pařezů“ (s. 386), zatímco laický čtenář bude nejspíš nakloněn jakékoli jiné, nejspíš eroticky zabarvené interpretaci, protože se věta vyskytuje po vylíčení milostné scény s Lori. Různé výklady máchovských badatelů shrnuje Wágner a nabízí svou pozoruhodnou interpretaci, opřenou o Kollárovu píseň *Hledanie ztraceného milého* (zvanou též *Naríkanie panny za milencem*), jež vyšla ve II. svazku nazvaném *Národné zpievanky* (1835): „Já nešťastná panna, kam se mám podíti, | a snad v tom zármutku musím zahynouti. || Padla sem do smutku velmi velikého, | ztratila sem smutná pelikána mého. || Ztratila sem smutná pelikána mého, | všecku moju radost od srdčka mého. || Můj milý pelikán, kdeže te hledat mám? | Neb bez tebe žádné potešení nemám.“ V souvislosti s textem písně se Wágner domnívá, že Mácha mohl píseň znát a 30. září 1835 pravděpodobně hrozil Lori rozchodem.

V komentářích se opakuje chybné psaní Herlošova literárního pseudonymu: správný zápis je Herlošsohn nebo Herloszsohn (jak uvádějí i editoři *Spisů*), nikoli Herlossohn. Herloš byl roku 1802 pokřtěn v kostele sv. Mikuláše na jméno Karl Herloß a spojením příjmení se substantivem „-sohn“ vznikl pseudonym „Herloßův syn“. Obrozenci ho běžně nazývali Herlošem. Několikrát se editoři zmiňují o Herlošově almanachu *Mephistopheles*, jehož podtitul zněl „Ein politisch-satyrisches Taschenbuch auf das Jahr 1833“. Podle zjištění francouzského bohemisty H. Granjarda almanach nevyšel roku 1833, jak se uvádí v *Prózách* i ve *Spisech*, nýbrž již koncem roku 1832, a to jako příloha časopisu *Der Komet*, vydávaného Herlošem v Lipsku. Intertextové vazby mezi Máchovým dílem a almanachem *Mephistopheles* (a také Herlošovými populárními historickými romány) jsou podstatně užší, než se dosud předpokládalo. V tomto bodě by mohl být komentář obohacen o další herlošovské stopy v Máchově tvorbě, popř. i jiné intertexty – za zmínku stojí např. orientální romance irského básníka Thomase Moorea *Lala Rookh* (1817), z níž Herloš převzal elegickou postavu víly Peri a ve svém almanachu ji vylíčil jako romanticky rozervanou bytost mezi nebem a Zemí (planetou i matkou). Mooreovo dílo znal i Mácha.

Velmi zasvěcený je komentář Michala Charypara o textologických sporech o Máchovo dílo. Editoři *Spisů* se museli během příprav jednotlivých svazků kri-

ticky vyrovnat s výklady olomouckého literárního historika Oldřicha Králíka, jehož náhledy se sice ukázaly jako mylné, nicméně jejich provokativnost na dlouhou dobu zaměstnala literární historiky a podněcovala další bádání.

Svazek Máchových *Próz* je svým originálním provedením pozvánkou ke kvalitní četbě. V roce 2010 uplyne 200 let od Máchova narození. Možná si při této příležitosti čtenáři vybaví Máchovo dílo právě z edic České knižnice.

Zuzana Urválková

Okouzlení divadlem: pátý svazek ediční řady Eseje, kritiky, analýzy

Václav Tille: *Kouzelná moc divadla*. Vybral, uspořádal, bibliografii a přehledy sestavil František Knopp. Německy psané texty přeložila Michaela Kuklová. Vysvětlivkami opatřil František Knopp a Eva Šormová. Ediční příprava Milada Chlilbcová. Rejstříky (k textům i k bibliografii) sestavila Zdenka Benešová. Praha, Divadelní ústav 2007. 671 strana.

Divadelní ústav potvrzuje své nezastupitelné místo v české kultuře mimo jiné bohatou ediční činností. Když v roce 2001 vyšel první svazek řady *Eseje, kritiky a analýzy* – Karel Kraus: *Divadlo ve službách dramatu* –, který uspořádal autor ve spolupráci s editorkou a autorkou doprovodné studie Janou Patočkovou, byl přivítán jako splátka dluhu osobnosti, která nejen svou dramaturgickou práci, ale i překlady, úpravami, řadou rozmanitých textů věnovaných divadlu, často ukrytých v obtížně dostupných divadelních programech, zahraničních publikacích apod., výrazně zasáhla do divadelního dění (jako spolupracovník Jiřího Frejky a Otomara Krejči, jako redaktor samizdatové revue *O divadle* a zejména jako podnětný a citlivý analytik divadelních textů). Vzorná péče, s níž byl tematicky utříděný výbor připraven (kromě vybraných textů, autorem někdy redigovaných, popř. jím přeložených z francouzštiny nebo tištěných poprvé z rukopisu, dále nezbytné Ediční poznámky a rejstříky k textům, který sestavila Zdenka Benešová, obsahuje též 268 položek čítající Bibliografii Karla Krause zpracovanou Sabinou Adamczykovou, to vše v nápadité a kultivované grafické úpravě Václava Sokola, který upravil i všechny další svazky ediční řady), a nezpochybnitelný význam práce představeného autora se staly závazkem i pro následující výbory.

Událostí se stal také následující svazek – Karel Hugo Hilar: *O divadle* (2002) –, který uspořádala, vysvětlivkami, přehledem dat a hutnou studií o Hilarově uměleckém vývoji doprovodila Eva Šormová (texty připravila zkušená editorka Jarmila Višková). Chronologicky uspořádaný výbor objektivně představuje vývoj této osobnosti známé spíše jako výrazný, nekompromisní až kontro-

verzní režisér: od téměř neznámé části Hilarovy práce z počátku jeho činnosti, divadelní kritiku, přes mj. výběr z rozmanitých textů provádějících jeho režijní působení, jenž tentokrát nepomíná texty autorem již knižně vydané a upravené, výběr z nich však uvádí v původní tištěné podobě, až po publicistiku z posledních let. Hilar, náročný k sobě i druhým, se tu vždy neúchylně bije za vizi vážné a odpovědné pojmání divadla, ať již v době expresionistických výbojů, nebo ve znamení zklidněného civilismu či konečného soustředění k mravním hodnotám a neúprosnosti lidského údělu. 468 stran Hilarových textů tvoří jen část z rozsáhlého díla, Soupis díla, sestavený neméně zkušeným bibliografem Františkem Knoppem a Evou Šormovou, registruje celkem 839 položek, z nichž připadá zhruba 750 na původní tištěné texty (z toho 11 překladů), dalších 10 na scénicky provedené dramatické texty původní i překlady, následujících více než 80 položek zachycuje režijní práci a 30 odkazů upozorňuje na výtvarnou spolupráci na jevištních výpravách. Bibliografie zaznamenává též redakční činnost (soupisy edic i režii jsou korektně a pečlivě opatřeny též odkazy na údaje převzaté z jiných materiálů), soupis periodik, sborníků a divadelních programů s Hilarovými texty a soupis jeho šifer a pseudonymů. Rejstříky k textům i k bibliografii zpracovala Zdenka Benešová.

Na téměř osmdesáti stránkách studie „Jiří Frejka, básník jeviště“ zmapovala Ladislava Petišková pohnuté osudy i umělecký vývoj dalšího významného režiséra zejména meziválečného období spjatého s avantgardními i „klasičtými“ divadelními scénami. Název svazku *Divadlo je vesmír* (2004) odkazuje k Frejkovu pojetí smyslu divadla, jeho „nadskutečnosti“, v němž je jeviště „vesmír, který mluví“, „zrcadlová síň člověka“, neúhybně pravdivá, ať již se projevuje ve směšnosti komedie, nebo v katarzním účinku tragédie (přednáška „Dante“). V tematicky utříděném souboru textů z let 1924–1952 (s dostatečně vypovídajícími titulky *Cesty moderního jevištního myšlení*, *Režie jako svědomí doby*, *Dynamizace scény* a *Divadlo je pospolitost*, s *Dovětkem* názorně ilustrujícím autorovu biografii) pořadatelka L. Petišková, která sestavila i bibliografické soupisy díla, režii a jevištních vystoupení, též v knize užitých rukopisů z Frejkovy pozůstalosti, napsala ediční poznámku a (s Adolfem Scherlem) vysvětlivky (o jazykovou úpravu textů se postarala Vlasta Skalická), přibližuje nejen podněty z klíčového meziválečného působení umělce nikdy neslevujícího z umělecké náročnosti divadelních scén, s nimiž spolupracoval, a tvůrčím způsobem reagujícího na zahraniční impulzy. Dokládá však také Frejkovu nelehkou úlohu za okupace a v poválečné komunistické éře. Lze pouze litovat, že bibliografie není očišlována a nemá samostatný rejstřík (jmenný rejstřík společný pro texty i soupisy sestavila osvědčená Zdenka Benešová), můžeme tedy pouze odhadovat, že počet textů publikovaných v letech 1922–1952 se blíží úctyhodným pěti stům.

Do tří životních etap (1958–1970, 1982–1989 a 1990–1995) rozčlenily pořadatelky svazku *Šance divadla* (2005), autorky ediční poznámky i sestavovatelky bibliografie Terezie Pokorná a Barbora Topolová dílo redaktora, publicisty,